

Het Waddengebied

Een cultuurlandschap van wereldklasse

COLOFON

Uitgever en copyrights: Waddenacademie, Leeuwarden
Common Wadden Sea Secretariat (CWSS), Wilhelmshaven

Redactie en coördinatie: John Frederiksen, Denemarken

Redactie Engelse tekst: John Frederiksen, Jens Enemark, CWSS en Deidre Nuttall, Adverbage

Vertaling:
Engels-Nederlands: Balance, Amsterdam/Maastricht
Engels-Duits: Frank Petzold en Manfred Vollmer, Duitsland
Engels-Deens: John Frederiksen en Heritage Language Services, Denemarken

Vormgeving: Naturplan, Denemarken en John Frederiksen

Foto's en afbeeldingen: Bij alle foto's en afbeeldingen staat een bronvermelding
Omslagfoto: 'Landunter' - Hallig Langeness, John Frederiksen
Kaart op omslag: van Johann Baptist Homann, 1717
Kaart, pagina 2-3: van Pieter Goose, 1666

Druk: Rosendahls Print Design Media, Denemarken
ISBN: 8787036835

Met speciale dank aan:
Meindert Schroor (Bureau Varenus, Leeuwarden), auteur van hoofdstuk 3 van het 'Essex-rapport',
voor zijn toestemming om deze tekst te gebruiken voor het hoofdstuk 'Wat kenmerkt het Waddengebied?'

Jan Abrahamse, Groningen en Siem Akkerman, Leeuwarden voor hun hulp bij het foto- en kaartonderzoek.

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	4
Van project naar boekje	5
WAT KENMERKT HET WADDENGEBIED?	6
Een zeelandschap	7
Een drietal elementen	7
Bewoningsgeschiedenis	10
Politieke en economische geschiedenis	15
Bewaard verleden verklaart het heden	16
HET WADDENGEBIED EN VERGELIJKBARE GEBIEDEN	18
Vergelijkbare cultuurlandschappen	19
Vergelijking van waarden	28
Een cultuurlandschap van wereldklasse	30
Wereldwijde invloed op plattelandontwikkeling	31
HEDEN EN TOEKOMST VAN HET WADDENGEBIED	32
Niets is zeker, behalve verandering	33
Samen staan we sterk	33
Grensoverschrijdende kennisuitwisseling	34
Best gemonitorde en best begrepen kuststelsel	34

INLEIDING

Peter de Vries

Van project naar boekje

In het kader van de twee opeenvolgende grensoverschrijdende projecten Lancewad en LancewadPlan zijn de culturele en landschappelijke waarden van het Nederlandse, Duitse en Deense Waddengebied in kaart gebracht en geanalyseerd. Op basis hiervan is een voorstel ontwikkeld voor een algemene strategie voor behoud, verbetering en beheer van dit gebied. De projecten hebben overduidelijk uitgewezen dat het cultuurlandschap van het Waddengebied internationaal van uitzonderlijke waarde is.

In 2009 werd de Nederlands-Duitse Waddenzee vanwege zijn buitengewone natuurwaarden door de UNESCO op de Werelderfgoedlijst geplaatst. Uit een vergelijking tussen de Waddenzee en soortgelijke natuurgebieden over de hele wereld bleek duidelijk hoe uitzonderlijk dit enorme gebied met zijn barrière-eilanden, droogvallende platen en unieke biodiversiteit is. De waarde van het Waddengebied als cultuurlandschap is echter nooit systematisch vergeleken met die van soortgelijke gebieden in andere landen.

Om te weten te komen hoe uniek het cultuurlandschap van het Waddengebied internationaal gezien is, gaf het Common Wadden Sea Secretariat opdracht aan de Historic Environment Branch van Essex County Council, die ook bij het LancewadPlan-project was betrokken, om een vergelijking te maken met een aantal gebieden elders in de wereld. Het onderzoek 'A Comparative Analysis of the Cultural Landscape and the Cultural Heritage of the Wadden Sea Region' ('Een vergelijkende analyse van het cultuurlandschap en het culturele erfgoed van het Waddengebied')¹⁾ heeft aangetoond dat het landschap en het culturele erfgoed van het Waddengebied hun weerga niet kennen. Vanuit internationaal perspectief is het gebied misschien wel even belangrijk vanwege het culturele erfgoed als vanwege de natuur.

¹⁾ De vergelijkende analyse kan worden gedownload van de website van het Common Wadden Sea Secretariat: www.waddensea-secretariat.org

In deze gezamenlijke uitgave van het Common Wadden Sea Secretariat en de Waddenacademie zijn de belangrijkste resultaten van dit 'Essex-rapport' op een rijtje gezet.

Het doel van dit boekje is om de aandacht van regionale beleidsmakers, beheerders, musea, natuurinformatiecentra en historische verenigingen nog eens extra te vestigen op de waarde van het Waddengebied als cultuurlandschap van internationale betekenis. Door samen goed voor het Waddengebied te zorgen, kan iedereen er nog meer van genieten. Het is een gebied om trots op te zijn!

De laatste sporen van voormalige akkers, nog net zichtbaar in het wad bij het eiland Pellworm.

Martin Stock

WAT KENMERKT HET WADDENGEBIED?

Paul Paris

Een zeelandschap

Het Waddengebied heeft een oppervlakte van 22.000 km², waarbij de verdeling tussen land en zee ongeveer gelijk is. Ongeveer 63% van het gebied ligt in Duitsland, 30% in Nederland en 7% in Denemarken.

De meeste landschapsvormen in het Waddengebied zijn in de loop van de laatste 9000 jaar ontstaan uit een zee- of getijdenmilieu. De invloed van zoet water op de vorming van het landschap is vrijwel nihil geweest. In tegenstelling tot andere delta-gebieden en kustgebieden elders in de wereld die zijn ontstaan onder invloed van rivieren, zorgt hier de getijdenwerking voor het transport van sediment, waardoor de korrelgrootte van het sediment van zee naar land toe steeds kleiner wordt. Bij kustgebieden die zijn gevormd onder invloed van zoet water is dit precies andersom.

Een drietal elementen

De Waddenzee zelf bestaat uit geulen, droogvallende platen en kwelders. Hoewel de Waddenzee bovenal een natuurgebied is, zijn er ook belangrijke sporen van cultureel erfgoed. Zo zijn er overblijfselen van middeleeuwse en vroegmoderne scheepswrakken gevonden in het westelijke deel van de Nederlandse Waddenzee en tal van archeologische sporen onder water van bewoning, landbouw en zoutwinning in bijvoorbeeld de Dollard, de Jadebusen en de Nordfrieze Waddenzee.

Het wad bij Terschelling, met een Lemster aak.

Danm Schoorhoven/Buiten-Beeld

De eilanden kunnen grofweg in twee categorieën worden onderverdeeld:

1) de grotere zanderige eilanden, die vanaf Texel (Nederland) tot Skallingen (Denemarken) een reeks barrière-eilanden vormen.

2) de kleinere (moeras)eilanden, die tussen de barrière-eilanden in liggen, zoals de Halligen in het Duitse Nordfriesland; deels waren deze eilanden vroeger vastelandskwelders die later werden afgesneden door de zee.

Niet alleen vormen de eilanden de scheiding tussen de Waddenzee en de Noordzee, maar met hun oude agrarisch-maritieme samenlevingen vormen zij ook het meest dynamische deel van het Waddengebied.

Het vasteland bestaat hoofdzakelijk uit drie soorten landschappen:

1) het laaggelegen, vruchtbare, door de zee gevormde land dat bestaat uit de huidige kwelders en ingepolderde veengebieden: in het Nederlands 'polders', in het Duits 'Groden' en 'Köge' en in het Deens 'koge' genaamd;

2) de 'geestgronden' de hooggelegen stukken grond, ontstaan in de laatste twee ijstijden en meestal bestaande uit duingrond, vermengd met klei of veen dat van elders is aangespoeld;

3) in het achterland gelegen veenmoerassen, variërend in breedte. Op sommige plaatsen is het veen gewonnen in de vorm van turf, waardoor er meren zijn ontstaan; op andere plaatsen is het veen bedekt met een laag klei.

Hoewel er beslist sprake is van regionale en lokale verschillen, vormt het Waddengebied toch één samenhangend landschapelijk en cultureel geheel, beginnend ten zuiden van Den Helder en eindigend bij het Deense Blåvandshuk.

In sommige delen van Tøndermarsken wordt het waterpeil in de sloten in de zomer nog hoog gehouden.

Svend Tougaard

Afgestoken veen in Rüdershausen, Stadland.

Martina Karle

De landschappelijke entiteiten van het Waddengebied

CWSS/Natuurplan

WAT KENMERKT HET WADDENGEBIED?

Bewoningsgeschiedenis

Vanaf 1575-1200 voor onze jaartelling hebben zich mensen in het Waddengebied gevestigd en is het onafgebroken bewoond gebleven. De eerste terpen die werden gebouwd voor bewoning dateren van 700-600 voor onze jaartelling, eerst in West-Friesland en van daaruit naar het oosten en noorden. Het Deense stadje Ribe, de meest noordelijke plaats met directe Friese invloeden, werd gesticht in het jaar 710 n.Chr.

Het Waddengebied is een uniek voorbeeld van een transgressief kustlandschap dat al duizenden jaren wordt bewoond. Deze bewoning laat zien dat de mens er hier in is geslaagd een 'amfibische' samenleving te creëren in een omgeving die veel rijkdom biedt maar ook grote gevaren herbergt.

Al drie millennia omgeven door water

Al vroeg kwamen er mensen uit het achterland in de kwelders wonen: de grond was er vruchtbaar en er was een grote diversiteit aan vogels en vissen. Voordat de mensen zich er permanent vestigden, werden de gebieden als zomerweiden gebruikt door boeren die op de aangrenzende geestgronden woonden. Deze overstroomden minder snel en waren geschikter voor bewoning, hoewel de grond er armer was. De eerste bewoners, die zich vanaf de 6^e eeuw voor onze jaartelling hadden gevestigd op de hoogste gedeelten van de kwelders (veenwallen en oeverwallen), gingen hun boerderijen beschermen tegen overstroming door de omringende grond te verhogen tot kunstmatige heuvels, de zogenaamde 'terpen', 'wierden', 'Wurten', 'Warften' of 'værfter'. Vanwege de stijging van de zeespiegel moesten deze terpen steeds verder worden opgehoogd. Soms vormde een aantal van dit soort ophogingen voor afzonderlijke boerderijen samen een terp voor een heel dorp. In het noordwesten van de provincie Friesland (Wester-go) is een aantal jaren geleden een stelsel van dijkjes ontdekt die in de eerste eeuw v.Chr. waren aangelegd om enkele kleine velden te beschermen tegen overstromingen in de zomer.

De eerste vaste bewoners van het Waddengebied

In de kustgebieden ten noorden van de Eider vestigden zich vanaf de 9^e eeuw Friese immigranten vanuit wat nu Noord-Nederland is. Deze gebieden waren verlaten door de Angelen en Saksen, die naar Engeland waren getrokken. Dit had waarschijnlijk te maken met overbevolking en overstromingen. Bovendien breidden de Franken hun politieke en economische invloed steeds verder naar het noorden uit. Tegelijkertijd trokken de Saksische stammen weer naar Dithmarschen en Eiderstedt en bouwden zij net als hun voorouders in de 2^e en 3^e eeuw kunstmatige heuvels op de strandwallen. De Friezen namen in eerste instantie het hoger gelegen midden van de eilanden Sylt, Amrum en Föhr in bezit.

Dichtstbevolkte gebied van Europa

In de eerste duizend jaar n.Chr. behoorden de kwelders tot de dichtstbevolkte gebieden van West-Europa. In de 7^e en 8^e eeuw was het land ten westen van de Weser (het Friese rijk) het handelsknooppunt van West-Europa. Met Dorestad (Wijk bij Duurstede) in het zuiden, Ribe in het noorden en het

De terp van Hegebeintum, Oostergo, is de hoogste in de Waddengebied (8,80 m).

Ron Ter Burg/Buiten-Beeld

Terpen en wierden in het Waddengebied

Harry Jansen/Natuurplan

WAT KENMERKT HET WADDENGEBIED?

Dijk in Middelstum, Friesland.

nabijgelegen Haithabu (Hedeby/Schleswig) had het gebied drie belangrijke handelscentra op de handelsroute tussen de Noordzee en het Oostzeegebied. Door de florierende handel nam niet alleen de welvaart toe, maar groeide ook de bevolking. Vanaf ongeveer 900 werd (te beginnen in de westelijke gebieden) de overzeese handel minder belangrijk en gingen menen zich meer richten op kolonisatie en cultivering van het hoogveen in het binnenland. Hoewel de Vikingen met hun invasies en handelsactiviteiten een gevoelige tik uitdeelden aan de Friese handel, had deze trek naar het binnenland toch meer

te maken met de bevolkingsgroei en met technische verbeteringen op het gebied van waterbeheer.

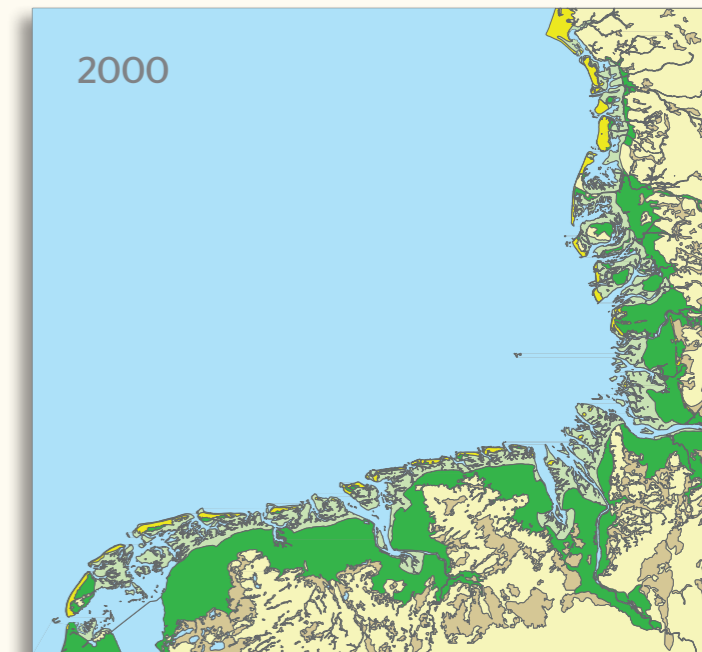
Wassend water

Als gevolg van deze migratie kwamen de kwelders van verschillende kanten onder druk te staan. Er kwam steeds meer zoet water vrij uit de inklinkende veengebieden in het binnenland, die door kolonisatie en cultivering in hoog tempo hun bufferfunctie kwijtraakten. Op sommige plaatsen zijn nog altijd langwerpige, evenwijdige percelen zichtbaar die laten zien hoe de woeste grond werd gekoloniseerd. Veel meren zijn ooit ontstaan omdat hier ten behoeve van de zoutwinning darink (zout veen) werd afgegraven onder de laag klei vandaan. In West-Friesland begon dit waarschijnlijk in de eerste eeuwen van onze jaartelling en in Noord-Friesland in het begin van het tweede millennium.

De trage afwatering was ook niet erg bevorderlijk, en door de vermenging van zout en zoet water ontstond er een brak milieu, met op veel plaatsen endemische malaria.

Dijken - bescherming en nieuwe kansen

Aan het begin van het tweede millennium leidde een warmer klimaat tot stijging van de zeespiegel, een toename van het aantal stormen en meer neerslag. Om het land tegen het zoute en zoete water te beschermen, werden in Westergo in de 10^e eeuw de eerste ringdijken aangelegd. Al gauw regen ook in andere delen van het Waddengebied de dijken zich aaneen om gebieden te beschermen die groter waren dan een paar velden. Er werden afwateringsstelsels aangelegd om ervoor te zorgen dat het overtollige water door de dijken heen werd afgevoerd; deze dijkdoorgangen werden vervolgens ook gebruikt om schepen door te laten. Toen de uitwateringssluis werd uitgevonden, konden schepen bij gelijk getij passeren. De eerste schutsluizen dateren uit de 13^e-15^e eeuw; zij combineren de voordelen van een sluis met die van een afwateringsdoorgang. In het gebied werden vanaf het einde van de 12^e eeuw cisterciënzer- en norbertijnerkloosters gesticht. De monniken

De bedijkingsgeschiedenis

- Duinen en zandplaten
- Wadplaten en kwelders
- Bedijkte kwelders
- Veenaafzettingen
- Pleistoceen of ouder
- Water

speelden zowel qua mankracht als qua organisatie een belangrijke rol in de strijd tegen het water.

De Nederlandse kennis van dijkenbouw en waterbeheer onder transgressieve maritieme omstandigheden werd niet alleen geëxporteerd naar het Duitse en Deense deel van de Waddenzee, maar ook naar andere landen, zoals Polen, Rusland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Italië en Noord- en Zuid-Amerika.

Strijd tegen het water - verloren en gewonnen land

Ondanks alle inspanningen heeft het Waddengebied sinds de 12^e eeuw veel land moeten prijsgeven aan de zee. Door zware stormen, bijvoorbeeld in 1362 en 1634, gingen er veel kwelders en moeraslanden verloren. In deze periode ontstonden de Dollard, Leybucht, Harlebucht, Jadebusen en de monding van de Eider. Het vasteland van Nordfriesland veranderde in een aantal kleine eilandjes (de Halligen). In het hele Wadden-

De laatste stormvloed van Ribe (1911). Vier jaar later werd de zeedijk voltooid.

Sydvestfyske Museer

gebied ontstonden in die tijd overal wielen (kolken of poelen), die vandaag de dag nog steeds getuigen van de strijd tegen het water. Maar terwijl in het ene gebied land verloren ging, ontstond elders in het Waddengebied vaak weer nieuw land door aanslibbing. De baaien ten westen van de Elbe (Marne, Middelsee, Lauwers, Hunze, Fivel, Campen, Sielmöncken, Harle, Ahne en Heete) slibden dicht, evenals gedeelten van kwelders en eilanden ten noorden van de Elbe. In Denemarken werd de eerste zeedijk halverwege de 16^e eeuw aangelegd. De meeste Deense zeedijken zijn echter pas in de 20e eeuw gebouwd.

Politieke en economische geschiedenis

In de 7e en 8e eeuw stond het grootste deel van dit kustgebied bekend als het 'Friese rijk', met name het gebied ten westen van de Wezer (Wursten) en tussen de Eider en de huidige Deense plaats Tønder. Het was niet zozeer één gebied dat centraal werd geregeerd door één koning, als wel een verzameling kleine politieke eenheden met elk hun eigen koning en politieke centrum. Vanwege de betrekkelijk geïsoleerde ligging ten opzichte van het achterland en dankzij het succes van de landbouw in dit vruchtbare maar gevaarlijke gebied (door de vrijwel continue strijd tegen de elementen en het insulaire karakter van de afzonderlijke delen van het gebied), ontstond hier een traditie van onafhankelijkheid en zelfvoorziening. Zelfs in de 18^e eeuw ontwikkelde de samenleving zich nog op een tamelijk autonome, individualistische manier.

Boerenrepublieken

Het centrale bestuur, dat vanaf de 9^e eeuw werd uitgeoefend door keizers en koningen met hulp van hertogen en graven, raakte vanaf de 12^e eeuw in verval. Hiervoor in de plaats kwamen autonome republieken: districten met zelfbestuur onder leiding van een boerenelite, die vaak afstamde van de oude heersende klasse. Het naburige Saksen maakte een vergelijkbare ontwikkeling door. In 1559 was de autonome boerenrepubliek Dithmarschen het laatste deel van het Waddengebied dat door het Deense hertogdom Holstein werd veroverd en ingelijfd.

"Liever dood dan slaaf". Het motto van de Noord-Friezen.

Onderdeel van nationale staten - verlies van identiteit

Vanaf de 19^e eeuw ging het Waddengebied deel uitmaken van de nationale staten Denemarken, Duitsland en Nederland, waardoor het gebied geleidelijk gemarginaliseerd werd. Sinds 1860 is er sprake van economische en demografische krimp als gevolg van een verschuiving van economische activiteit naar nieuwe economische centra, zoals het Ruhrgebied in Duitsland, de Randstad in Nederland en Kopenhagen in Denemarken. Veel mensen trokken ook weg naar nabijgelegen centra als Hamburg en Bremen of emigreerden naar het buitenland. Doordat het onderwijs gecentraliseerd werd, kwam het accent te liggen op algemene onderwerpen en plannen die vooral betrekking hadden op de dichterbevolkte delen van het land – wat trouwens voor Nederland en Denemarken in sterkere mate geldt dan voor Duitsland. Door de focus op de

economisch succesvollere stedelijke gebieden werden regionale perspectieven, streektafen en regionale identiteiten steeds meer gereduceerd tot een soort folklore, tot iets uit een ver, voorbij verleden.

Door dit soort ontwikkelingen heerst er thans in grote delen van het Waddengebied een enigszins defaitistisch identiteitsgevoel.

Tijden van economische welvaart

Handel, scheepvaart en landbouw waren tot halverwege de 19^e eeuw belangrijke bronnen van inkomsten in het Waddengebied. Het was toen een van de welvarendste gebieden van West-Europa. De maakindustrie floreerde in en rond de steden. Hoewel het Waddengebied minder rijk en verstedelijkt was dan het zuiden van Nederland of Vlaanderen, trok het gebied (en dan met name het westelijke deel) veel seizoensarbeiders en arbeidsmigranten uit Obersachsen, Westfalen, Hessen en Pruisen. Samen met de plaatselijke bevolking speelden de migranten een belangrijke rol in de afgraving van het hoogveen. Zo ontstonden de Nederlandse en Duitse veenkoloniën, die model kwamen te staan voor andere veenkoloniën in West-Europa. Vóór 1800 waren de Waddeneilanden en het aangrenzende vasteland de grootste leverancier van schippers, officieren en matrozen voor de Oostzeehandel (die in handen was van Amsterdamse reders), en voor de Noord-Atlantische walvisvaart (in handen van Duitse en Nederlandse bedrijven).

De rijkdom van de 17^e eeuw. Haubarg Rosenhof, Eiderstedt.

Thomas Pfaff

Bewaard verleden verklaart het heden

Het Waddengebied is een uniek voorbeeld van een transgressief kustlandschap dat is ontstaan door de wisselwerking tussen natuur en mens. De geschiedenis gaat meer dan drieduizend jaar terug en de uiterlijke kenmerken zijn eigenlijk overal hetzelfde: een vlak, open landschap met een schier oneindige horizon, onderbroken door ontelbare terpen, duizenden kilometers dijk (inclusief ontelbare wielen), sloten en kanalen, uitwaterings- en schutsluizen en windmolens; een landschap met een karakteristieke indeling, die de geschiedenis van het gebied weerspiegelt: de voormalige kweldergeulen, kolonisatie- en droogleggingspatronen, afgewisseld met pittoreske dorpjes, havenstadjes en vaak prachtige oude boerderijen, waaraan nog altijd het zich steeds vernieuwende karakter van de akkerbouw en de veeteelt is af te lezen.

Zo werpt het verleden hier op een unieke manier licht op het heden.

De rijkdom van de 18^e en 19^e eeuw is zichtbaar in de Königspesel, Hallig Hooge.

Hartmut Schwarzbach

HET WADDENGEBIED EN VERGELIJKBARE GEBIEDEN

Thierry Sentis/Corbis/Polfoto

Vergelijkbare cultuurlandschappen

In de hele wereld is gezocht naar gebieden die soortgelijke kenmerken hebben als het Waddengebied. Er zijn twee algemene criteria gehanteerd om vast te stellen welke gebieden als vergelijkingsgebied konden dienen:

1. het moest gaan om een nat kustlandschap; en
2. er moest ook sprake zijn van een cultuurlandschap waaraan af te lezen is dat men getracht heeft de omgeving aan te passen door middel van dammen, dijken, inpoldering, enz.

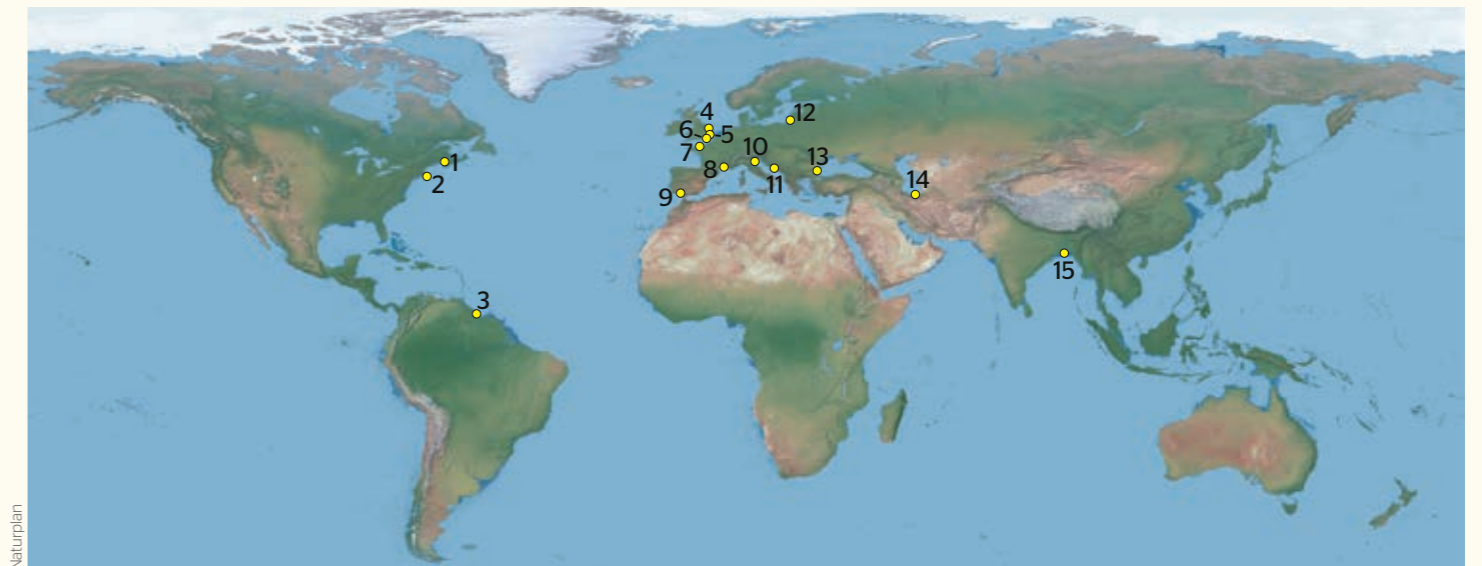
De toepassing van deze overkoepelende criteria heeft geleid tot een lijst van vijftien vergelijkbare cultuurlandschappen wereldwijd die staan aangegeven op de onderstaande kaart. Ze worden hierna beschreven.

Wat is een cultuurlandschap?

In de UNESCO-richtlijnen voor cultuurlandschappen worden drie categorieën genoemd. Het Waddengebied valt in de tweede categorie:

“Organisch gevormde landschappen die zijn ontstaan uit een oorspronkelijke, economisch-administratieve en/of religieuze noodzaak en zich tot hun huidige vorm hebben ontwikkeld in verbinding en in wisselwerking met hun natuurlijke omgeving. Dit soort landschappen is onderverdeeld in twee subcategorieën:

- 1) een fossiel ('relict') landschap is een landschap waar het ontwikkelingsproces op enig moment in het verleden abrupt of geleidelijk tot een einde is gekomen. De belangrijkste kenmerken van het landschap zijn echter nog steeds zichtbaar;
- 2) een continu landschap is een landschap dat nog steeds een actieve rol speelt in een moderne samenleving die nog sterk geworteld is in de traditionele manier van leven, waar het ontwikkelingsproces nog steeds voortduurt en tegelijkertijd belangrijke concrete sporen van de ontwikkeling in de tijd te zien zijn.”

Naturplan

1. New Brunswick/Nova Scotia Dykelands, Canada (200 km²)

Het gebied wordt doorsneden door de Fundybaai. Hier zijn de grootste getijdenverschillen ter wereld te vinden (16 m). Het gebied bestaat uit kwelders en drooggelegd moerasland.

De eerste dijken werden tussen 1630 en 1640 aangelegd door Franse kolonisten. Aan de voet van de dijk bouwden zij houten uitwateringssluizen (aboiteaux) met een soort klapdeuren, waardoor overtollig zoet water wel uit het nieuwe, drooggelegde land kon worden afgevoerd, maar er bij hoogwater geen zout water naar binnen kon stromen. Tot begin jaren 1920 speelde dit gebied een belangrijke rol als hooi- en weideland, maar daarna boette het aan belang in. Halverwege de jaren veertig was het gebied dusdanig verwaarloosd dat grote stukken weer kwelder waren geworden. De provincie Nova Scotia onderhoudt tegenwoordig 240 km dijk, die bescherming biedt aan ongeveer 17.000 ha grond, waar moderne aboiteaux zorgen voor de afwatering.

Uitzicht over Nova Scotia Dykelands bij Grand Pré met de Acadian Memorial Church en de Bay of Fundy.

Jamie Robertson

Proehl Studios/Corbis/Pollfoto

De punt van Cape Cod. Het is mogelijk de 'Promontory of Vinland' geweest.

1325 ha van de Nova Scotia Dykelands (de Grand Pré regio) draagt unieke sporen van een traditionele, 17e-eeuwse agrarische nederzetting in een kustgebied. In 2012 werd dit gebied toegevoegd aan de UNESCO Werelderfgoedlijst.

2. Cape Cod/Martha's Vineyard/Nantucket/Elizabeth Islands, VS (8000 km²)

Cape Cod en de eilanden bestaan allemaal uit eindmorenen en slibafzetting uit zee door getijdenverschillen, kusterosie en sedimentatie.

In de 17^e eeuw was Cape Cod een van de eerste plaatsen in Noord-Amerika waar Europeanen zich vestigden. Als gevolg van overbegrazing en ontbossing ontstond er erosie, verdween de humuslaag en verstoof het duinzand over de landbouwgronden. Rond 1800 waren er op veel plaatsen langs de kust van de Cape duinen ontstaan en na 1860 werd hier steeds minder landbouw bedreven. De Cape en de eilanden eromheen (met name Nantucket) ontwikkelden zich tot belangrijke centra van visserij en walvisvangst. Vanaf eind 19^e eeuw werd het toerisme steeds belangrijker.

3. Essequibo, Guyana (8000 km²)

Langs de kust van Guyana ligt een kustvlakte van ongeveer 30 km breed, aan weerszijden van de delta van de Essequibo.

De eerste Europeanen die hier aan het begin van de 17^e eeuw neerstreken, waren Nederlanders. In 1680 werd er een zee-wering gebouwd om zowel kwelders als zoetwatermoerassen droog te leggen. Er werd een afwateringsstelsel aangelegd en er werden uitwateringssluizen gebouwd. Er kwamen plantages die in stroken het binnenland inliepen en er werd een irrigatiestelsel aangelegd om de landbouw en de dorpen van water te voorzien. Tegenwoordig woont meer dan 90% van de bevolking van Guyana (700.000 inwoners) in deze kustvlakte. Er wordt nog steeds geïnvesteerd in afwaterings- en andere landontwikkelingsprojecten.

Rijstvelden langs de kust van Guyana.

Tracey Dos Santos, Wikimedia Commons

Lee Frost/Corbis/Pollfoto

De Wicken Fens met de oude windmolen (1886). De molen werd gebruikt om het veen te ontwateren.

4. The Wash, Verenigd Koninkrijk (2450 km²)

The Wash is een getijdengebied en bestaat uit slikken, estuaria, kwelders en laagveen. Het is ontstaan door de eroderende werking van grote rivieren die de afgelopen duizenden jaren door dit gebied naar de Noordzee zijn gestroomd. Vóór de kust bevinden zich stukken ondergelopen land.

De eerste nederzettingen stammen uit het Neolithicum. In de Romeinse tijd begon men met de aanpassing van het landschap en met de afwatering. Een belangrijke ontwikkeling in de periode daarna was de stichting van diverse kloosters (vanaf de 7^e eeuw). In de 16^e en 17^e eeuw was er sprake van grootschalige landaanwinning, waarvoor Nederlandse waterbouwkundige kennis werd gebruikt. In de 18^e eeuw werd de afwatering technisch verder verbeterd. In het laagveen werd voor het eerst het verschijnsel van inklinkende veengrond als gevolg van afwatering wetenschappelijk aangetoond. Dit wierp een volledig nieuw licht op de bewoningsgeschiedenis van Nederland en daarmee ook van het Waddengebied.

Essex County Council

6. Romney Marsh, Verenigd Koninkrijk (250 km²)

Romney Marsh is een van de grootste natte kustgebieden in Groot-Brittannië met allerlei landschappen: estuaria, (ingepolderde) kwelders, zand- en kiezelstranden, duinen, kliffen, rivieren en uiterwaarden.

In de Romeinse tijd bestond het gebied hoofdzakelijk uit kwelder, beschermd door een kiezelbank. Deze kiezelafzetting door de zee ging door, wat tot gevolg had dat veel middeleeuwse havens zich tegenwoordig ver landinwaarts bevinden. In de 9^e eeuw begon men met de drooglegging van het gebied. Ook halverwege de 12^e eeuw werd daar volop aan gewerkt. Eind 15^e eeuw gingen zich mensen vestigen in de polders. In de 19^e eeuw werden het landschap en de economie gedomineerd door schapen. Door betere weidebeheer- en landbouwmethoden kon hier meer vee worden gehouden dan waar ook ter wereld. In Romney Marsh is een groot aantal verdedigingswerken te vinden uit de Romeinse tijd en later. Tegenwoordig wordt het gebied ook beïnvloed door de betrekkelijke nabijheid van Londen.

Romney Marsh met de Fairfield Church. De kerk was deel van een dorpje dat is verdwenen.

Stuart Black/Corbis/Polfoto

5. Greater Thames Estuary, Verenigd Koninkrijk (2000 km²)

Het estuarium van de Theems is een groot gebied, bestaande uit ontelbare sluffers, kreken, grote zandplaten en slikken, moerasachtige eilanden, kwelders en ingepolderde veengebieden.

Sinds het Mesolithicum is er altijd menselijke bewoning geweest; vanaf de bronstijd zelfs op grote schaal. Door de extensieve zoutwinning in de late ijzertijd en de Romeinse tijd ontstonden er op allerlei plekken lage heuvels, bestaande uit afval en puin van de zoutproductie in de kwelders. Eeuwenlang werden deze heuvels gebruikt als pleisterplaatsen voor herders en als droge gebieden voor hun kuddes.

In de Middeleeuwen begon men land droog te leggen. In de 17^e eeuw vond op grote schaal landaanwinning plaats, deels met behulp van Nederlandse waterbouwkundige expertise. Aan het einde van de 18^e eeuw bestond het grootste deel van de kust uit ingepolderd grasland. Vandaag de dag is de nauwe band met Londen op allerlei manieren zichtbaar.

8. Camargue, Frankrijk (900 km²)

De Camargue is een van de grootste rivierdelta's van Europa. Ongeveer een derde van de Camargue bestaat uit (zout)meren en moerassen; de rest bestaat uit grasland, duinen en slikken, grotendeels onder water. De grenzen van de Camargue veranderen continu door de grote hoeveelheden modder die de Rhône aanvoert.

In de Camargue werd in de Romeinse tijd en in de Middeleeuwen zout gewonnen, en ook nu nog vindt er zoutwinning plaats. De 'moderne' zoutindustrie dateert uit de 19^e eeuw. De Camargue is ook beroemd vanwege het oude paardenras dat hiervandaan komt en al duizenden jaren half in het wild in dit onherbergzame gebied leeft. Camarguepaarden werden oorspronkelijk door de Camargue-'cowboys' gebruikt bij het hoeden van de zwarte Camarguestieren, die werden gefokt voor de stierengevechten in Zuid-Frankrijk.

Pas in 1859 werd begonnen met het droogleggen van de grond voor de landbouw. Na de Tweede Wereldoorlog werden nieuwe irrigatiekanaaltjes gegraven, zodat er meer land beschikbaar kwam, onder andere voor het verbouwen van rijst.

Piramiden van zout, gewonnen uit de zoutpannen in de Rhônedelta, het belangrijkste zoutwinningsgebied van Frankrijk.

Guillard Jacques/SCOPEIMAGE

Grand Tour/Corbis/Polfoto

'Het wonder van het westen', het middeleeuwse klooster en dorp, omgeven door kwelders en wad.

7. Baai van Mont Saint-Michel, Frankrijk (650 km²)

Dit gebied bestaat uit een baai met slikken en het kleine, rotsachtige schiereiland Mont Saint-Michel met de abdij en het dorp, omringd door kwelders. De baai kent een van de sterkste getijdenverschillen van Europa (10 m).

De kwelders zijn al sinds de 11^e eeuw in gebruik voor begrazing. Door inpoldering is een groot deel ervan nu weideland. Het resterende kweldergebied van 40 km² is het grootste langs de hele Franse kust.

Het indrukwekkende benedictijnerklooster (ook wel het 'Wonder van het Westen' genoemd) en het dorpje aan de voet van de enorme muren verzezen tussen de 11^e en de 16^e eeuw, op de plaats waar in de 8^e eeuw al een kerk stond. Uiteindelijk zou het een van de mooiste staaltjes van middeleeuwse religieuze bouwkunst worden. Op uitermate ingenieuze wijze zijn de romaanse en gotische kloosters bouwtechnisch aangepast aan de krappe, moeilijke plek.

Tegenwoordig behoort het tot de belangrijkste toeristische trekpleisters in Frankrijk. In 1979 werd het gebied op de Werelderfgoedlijst van de UNESCO geplaatst.

Essex County Council

De stad El Rocío met de Santa Maria-kerk, gelegen aan de noordwestelijke zijde van het nationale park. Tijdens Pinksteren komen hier een miljoen pelgrims samen.

9. Nationaal Park Doñana, Spanje (550 km²)

Dit nationale park is een moerasachtig gebied aan de monding van de Guadalquivir, met ondiepe stroompjes, stuifduinen, bronnen en poelen.

De geschiedenis van Doñana gaat meer dan 700 jaar terug. Al sinds 1262 is Doñana het favoriete jachtgebied van de Spaanse koningen. Vanaf 1737 zijn er op grote schaal parasoldennen aangeplant, maar doordat later die eeuw de jeneverbes werd verwijderd, ontstonden er wandelende duinen. Het park wordt nu gebruikt voor houtkap, houtskoolproductie, begrazing, bijenteelt en visteelt. Bovendien wonen er vijftiwintig gezinnen, hoofdzakelijk parkpersoneel.

In 1994 is het gebied vanwege zijn natuurwaarden door de UNESCO op de Werelderfgoedlijst geplaatst.

10. De Po-delta, Italië (800 km²)

De Po-delta is ontstaan door sedimenten van de Po die vervolgens door de zee en de wind verder werden verspreid. Fossiele duinen laten zien waar vroeger de kustlijnen lagen. In totaal

zijn er acht gevonden uit de periode tussen 1000 v.Chr. en 1600 n.Chr.

De Romeinen die zich in dit gebied vestigden, hielden zich hier als eersten bezig met waterbeheer. Er zijn nog steeds sporen van hun nederzettingen te vinden, met name in het stratenplan van steden die uit die tijd stammen, en in de vierkante vorm van de oorspronkelijke stukken land. In de tweede helft van de 11^e eeuw werd de vlakte door religieuze ordes ontgonnen en ontbost. Pas in de 16^e eeuw werd op grote schaal begonnen met systematisch en georganiseerd waterbeheer. De introductie van ontwateringspompen en het stimuleringsbeleid voor de ontwikkeling van grootschalige landgoederen op het drooggelegde land in de 19^e eeuw, leidden tot ingrijpende veranderingen in het landschap. Er ontstond een landelijk, dunbevolkt gebied met een regelmatige structuur, lange kanalen, rechte wegen en weinig bomen.

In 1999 werd 470 km² van de Po-delta door de UNESCO op de Werelderfgoedlijst geplaatst. Als reden werd gegeven: “De Po-delta is een uitzonderlijk gepland cultuurlandschap, waarvan de oorspronkelijke vorm opmerkelijk goed bewaard is gebleven”.

Rijstvelden en jagershutten bij Sacca di Scardovari.

Stuart Black/Corbis/Polfoto

Magazin-Chorvatsko

‘Het Kroatische Californië’. In de delta worden mandarijnen geteeld.

11. Neretva-delta, Kroatië/Bosnië (200 km²)

De Neretva is de grootste rivier in het oostelijke deel van het Adriatische gebied. Meegevoerde sedimenten werden afgezet in het overstromde dal en vulden de dolinen, waardoor de vruchtbare deltamoerassen en de meren ontstonden die nog altijd bestaan.

De Neretva-vallei staat bekend om haar vele monumenten, waarvan de geschiedenis duizenden jaren teruggaat. Langs de rivier bevinden zich tal van prehistorische verdedigingswerken, nederzettingen en grafheuvels. Overal in de delta waren nederzettingen en landgoederen, die nu onder moerasland zijn verdwenen. Het Christendom gaat in deze streek terug tot de 5^e eeuw.

In de jaren 1880 werd voor het eerst begonnen met het droogleggen van land door de aanleg van kanalen. De grond die daarvoor werd uitgegraven, werd gebruikt om het land tussen de kanalen op te hogen, waardoor hetzelfde karakteristieke ‘gestreepte’ patroon ontstond als in het Waddengebied. In de jaren 1960 werd het gebied verder drooggelegd, waardoor het geschikt werd voor de wijnbouw en fruitteelt.

12. Koerse Schoorwal, Litouwen/Rusland (300 km²)

Een met duinen bedekte landtong van 90 km lang, variërend in breedte van 400 tot 4000 m. De schoorwal ontstond 5000 jaar geleden en scheidt het brakke Koerse Haf (1600 km²) van de Oostzee. Hier zijn de hoogste stuifduinen van Europa te vinden, met een gemiddelde hoogte van 35 m (max. 60 m). Op en rondom de schoorwal zijn diverse landschappen te vinden: stranden en duinenrijen, wetlands, bebost moerasland en bossen.

In de 16^e eeuw begon een nieuwe periode van duinvorming. Door de toegenomen ontbossing, overbegrazing en houtkap in de 18^e eeuw namen de duinen steeds meer bezit van de Koerse Schoorwal, waardoor complete dorpen onder het zand verdwenen. Om dit tegen te gaan, liet de Pruisische regering in 1825 grootschalige herbplantings- en herbebossingsprojecten uitvoeren.

Hierdoor is tegenwoordig een groot deel van de schoorwal bedekt met bos. Vroeger was de visserij de belangrijkste bron van inkomsten, maar tegenwoordig speelt het toerisme een belangrijke rol in de regionale economie.

Het dorp Nida, omgeven door een ‘beschermende deken’ van naaldbossen.

Guillard Jacques/SCOPE/IMAGE

In 2000 werd de Koerse Schoorwal om de volgende reden door de UNESCO aangemerkt als Werelderfgoed: “Het gebied is een uitstekend voorbeeld van een zandduinlandschap dat constant wordt bedreigd door de natuur. Na een aantal desastreuze menselijke ingrepen, die het voortbestaan ervan op het spel zetten, is de Koerse Schoorwal gered door grootschalige beschermings- en stabilisatiemaatregelen die begonnen in de 19^e eeuw [...] en doorgaan tot op de dag van vandaag.”

13. Donau-delta, Roemenië (3000 km²)

De Donau-delta is het grootste deltagebied in Europa. Het wordt gekenmerkt door rietvelden en drijvende rieteilanden. Door het hele gebied lopen talrijke kanalen, beekjes en meren, afgewisseld met rijen fossiele duinen, die nu zijn bedekt met bos en zanderig grasland.

De delta is al sinds het Neolithicum bewoond. De visserij is er altijd de belangrijkste bron van inkomsten geweest. Maar ook wordt er veel graan en hout geëxporteerd naar de zuidelijke steden in het Middellandse Zeegebied. Dankzij de natuurlijke rijkdom en de gunstige ligging vormt de Donau-delta een

De Donaudelta heeft de grootste rietoogst ter wereld.

Edi Kasini/Corbis/Pollfoto

Arash Deikam/IranPictures

De kustvlaktes langs de Kaspische Zee worden voornamelijk gebruikt voor de rijstbouw.

belangrijke verbinding tussen het Middellandse Zeegebied en Noord- en Oost-Europa. In 1862 werd begonnen met grootschalige kanalisatie, die in de 20e eeuw werd geïntensiveerd. Nu wordt één derde van de delta gebruikt voor akkerbouw, bosbouw en visteelt.

In 1991 is het gebied vanwege zijn natuurwaarden door de UNESCO op de Werelderfgoedlijst geplaatst.

14. Zuid-Kaspisch laagland, Iran (1800 km²)

Dit gebied bestaat uit uitgestrekte moerassen en meren, brakke lagunes, irrigatiemerren en rijstvelden. Het laagland strekt zich over 700 km uit langs de zuidkant van de Kaspische Zee.

Het is al meer dan 5000 jaar een stedelijk gebied. Het was een belangrijk handelscentrum langs de Zijderoute tussen Europa en het Verre Oosten. Ook waren er enkele belangrijke havens, die Iran verbonden met de andere landen rond de Kaspische Zee. Al duizenden jaren wordt hier op grote schaal landbouw bedreven en veel gejaagd en gevestigd. In sommige delen vormen

eendekooien een opvallend element in het landschap. Tegenwoordig is dit een van de dichtstbevolkte gebieden van Iran. Dankzij het koele klimaat en de lange zandstranden is het ook een populaire toeristische bestemming.

15. De Sundarbans, Bangladesh/India (2700 km²)

Dit gebied maakt deel uit van de grootste delta ter wereld, op de grens tussen Bangladesh en India. Het bestaat uit mangrovebossen, delta-eilanden, waterlopen en getijdenslikken.

Tot de 11^e eeuw werd de delta bewoond door vissersstammen. Vanaf 1200 werden bepaalde delen geschikt gemaakt voor de rijstbouw. De overgebleven mangrovebossen werden door de lokale koningen gebruikt als jachtgebied. Tegenwoordig verdienen ongeveer 300.000 mensen de kost in de Sundarbans,

afhankelijk van het seizoen als houthakkers of vissers. De vissers komen met hun boot soms helemaal uit Chittagong in Myanmar (Birma) en richten tijdelijke kampementen in op diverse plekken langs de kust, waar ze blijven tot het begin van het regenseizoen in april.

In 1997 werd een deel van de Sundarbans door de UNESCO op de Werelderfgoedlijst geplaatst vanwege de uitzonderlijke natuurwaarden.

Vissers op de rivier de Passur, omgeven door 's werelds grootste mangrovebossen.

Sayamindu/Creative Commons

Vergelijking van waarden

Alle gebieden zijn beoordeeld op zeven criteria, die naar voren waren gekomen uit de analyse van de cultuurlandschappelijke waarde van het Waddengebied.

1. Oppervlak van het cultuurlandschap

Beoordeling van de waarde: 1 < 200 km²; 2 = 200-2000 km²; 3 = 2000-10.000 km²; 4 > 10.000 km².

Het Waddengebied is aanzienlijk groter dan alle andere gebieden. Naast het feit dat het een tamelijk samenhangend geheel is, is dit een belangrijke factor voor de internationale waarde ervan. Ter vergelijking: de Sundarbans hebben een oppervlakte van 2700 km² en de drie Britse gebieden (Greater Thames Estuary, The Wash en Romney Marsh) bestrijken samen slechts één vijfde van het oppervlak van het Waddengebied.

2. Ongeschondenheid

Hoe gaaf of intact zijn het culturele erfgoed en de bijbehorende kenmerken, waaronder bewaard gebleven fysieke kenmerken, relaties en dynamische functies?

Score: 1= laag; 2 = gemiddeld; 3 = hoog; 4 = uitzonderlijk.

Naast het Waddengebied scoren nog zeven gebieden hoog op ongeschondenheid van het cultuurlandschap, d.w.z. de mate waarin het culturele erfgoed en de bijbehorende kenmerken behouden zijn gebleven.

3. Authenticiteit

In hoeverre komt het cultuurlandschap daadwerkelijk en geloofwaardig tot uitdrukking in allerlei kenmerken, zoals vorm en inrichting; materialen; gebruik en functie; tradities; technieken en beheersystemen; ligging en omgeving; taal en andere vormen van niet-tastbaar erfgoed?

Score: 1= laag; 2 = gemiddeld; 3 = hoog; 4 = uitzonderlijk.

Het culturele erfgoed van het Waddengebied is zo bijzonder of authentiek vanwege de omvang en volledigheid van het bewaard gebleven cultuurlandschap, de lange bewoningsgeschiedenis en de ligging midden in het zuidelijke deel van de Noordzee, tussen twee handelsgebieden in (de Oostzee en de Atlantische Oceaan). Bovendien heeft het grootste deel van het gebied een eigen Friese identiteit, die herkenbaar is in de taal, gebruiken en plaatsnamen.

4. Archeologisch en documentair bewijsmateriaal

Hoeveel is er bekend over het cultuurlandschap? Zijn er monumenten en bijbehorende documenten bewaard gebleven? Is er archeologisch veldwerk/onderzoek gedaan?

Score: 1= laag; 2 = gemiddeld; 3 = hoog; 4 = uitzonderlijk.

Naast het Waddengebied zijn er nog acht gebieden die over veel archeologisch en documentair bewijsmateriaal beschik-

De wierdedorp van Marsum in Fivelingo met de karakteristieke 'wagenwielstructuur', met de kerk in het midden.

Bert Nienhuis

ken. Er zijn archeologische afzettingen, sporen en monumenten bewaard gebleven, waarvan de ontstaansperiode varieert van de prehistorie tot het recente verleden. Sommige overblijfselen zijn uitzonderlijk goed bewaard gebleven vanwege de goede conservering van archeologische vindplaatsen en afzettingen onder of in een zoetwater- of zeemilieu.

5. Aanpassing van de natuurlijke omgeving

Score: 1= laag; 2 = gemiddeld; 3 = hoog; 4 = uitzonderlijk.

Behalve het Waddengebied zijn er acht andere gebieden die hier hoog scoren. Hier is sprake van aanzienlijke aanpassingen in het landschap door waterbouwkundige ingrepen zoals kanalen, dijken en andere vormen van ontwatering en de afstemming van bouwmethoden en nederzettingen op een overstromingsgevoelige omgeving.

6. Tijdsdiepte

Hoe oud zijn de menselijke elementen in het landschap die getuigen van het aanpassingsproces?

Score: 1= wel sporen van (soms vroege) menselijke bewoning, maar zonder verband met de aanpassing van het landschap; 2 = na 1500; 3 = voor 1500; 4 = prehistorisch.

Zowel de Waddenzee als het Zuid-Kaspisch laagland scoren hoog in deze categorie. Beide hebben een lange geschiedenis van menselijke bewoning, vooral in de context van waterbouwkundige maatregelen ten behoeve van landbouw en overstromingsbeheer.

De middeleeuwse stad Ribe, gesitueerd op een heuvel in de rivierdelta, is nog altijd zichtbaar verbonden met het onbewoonde kweldergebied en de Waddenzee.

Jens Jørgensen

7. Associatieve culturele waarde

Welke rol speelt het cultuurlandschap in de geestelijke cultuur? Is het gebied beroemd vanwege zijn invloed op kunstenaars of schrijvers, bekend om zijn schoonheid of eigenheid of om zijn rol in de folklore of identiteit?

Score: 1 = laag; 2 = gemiddeld; 3 = hoog; 4 = uitzonderlijk.

De culturele waarde van het Waddengebied en aangrenzende delen van Nederland hangt deels samen met de rol van dit gebied als bakermat van landaanwinningsmethoden en -technieken. De export hiervan vanuit Nederland naar de rest

van de wereld is evident. Veel gebieden speelden ook een belangrijke rol in handelsnetwerken. Het Waddengebied gaf via de Eems, Weser, Elbe en Eider toegang tot het Duitse binnenland, de hanzesteden Bremen en Hamburg en markten rond de Noordzee en daarbuiten.

Een cultuurlandschap van wereldklasse

De beoordeling van het Waddengebied en de vijftien vergelijkbare gebieden leverde de volgende classificatie op:

Naam	Land	Oppervlak van het cultuurlandschap	Onge-schondenheid	Authenticiteit	Archeologisch en documentair bewijsmateriaal	Aanpassing van de natuurlijke omgeving	Tijdsdiepte	Associatieve culturele waarde	Totaal
Waddengebied	Nederland/ Duitsland/ Denemarken	4	4	4	4	4	4	4	28
Po-delta	Italië	2	4	4	4	4	3	4	25
Baai van Mont Saint-Michel	Frankrijk	2	4	4	4	2	3	4	23
Romney Marsh	Ver. Koninkrijk	2	3	4	4	4	3	2	23
The Wash	Ver. Koninkrijk	3	4	2	4	4	3	2	22
Greater Thames Estuary	Ver. Koninkrijk	3	3	2	4	3	3	4	22
Neretva-delta	Kroatië/ Bosnië	1	4	3	4	4	2	3	21
Zuid-Kaspisch laagland	Iran	2	3	3	2	4	4	3	21
Koerse Schoorwal	Litouwen/ Rusland	2	2	3	4	4	2	4	21
Camargue	Frankrijk	2	4	4	4	2	2	2	20
Donau-delta	Roemenië	3	3	3	3	2	2	4	20
De Sundarbans	Bangladesh/ India	3	2	4	2	2	1	4	18
Cape Cod	VS	3	2	3	2	3	2	3	18
Essequibo	Guyana	3	2	2	2	4	2	1	16
Nationaal Park Doñana	Spanje	2	4	4	2	1	1	2	16
Nova Scotia Dykelands	Canada	1	2	2	3	4	2	1	15

Wereldwijde invloed op plattelandsonwikkeling

Het Waddengebied bezit een van de meest uitgestrekte, best bewaarde cultuurlandschappen. De geschiedenis van waterbeheer en drooglegging gaat hier ook veel verder terug dan in veel andere gebieden; het Waddengebied kan zelfs worden gezien als prototype van veel andere landschappen die hier beschreven zijn. Zeker dit laatste is een belangrijke factor in de waarde van het Waddengebied.

Op het eerste gezicht is de wereldwijde historische impact van het Waddengebied vooral terug te zien in de waterbouwkundige processen die het landschap hebben getransformeerd. Toch is de uitzonderlijke culturele betekenis van het Waddengebied met name gelegen in de minder opvallende maatschappelijke invloeden. In dat opzicht kunnen de hier ontstane waterbouwkundige technieken op één lijn worden gesteld met de ontwikkeling van de mijnbouw of de aanleg van spoorlijnen.

De historische ontwikkeling en het enorme succes van waterbouwkundige technieken hebben een enorme invloed gehad op het menselijke denken over de relatie met de natuur in het algemeen en de zee in het bijzonder.

De windmolens in Ballummersken, gebouwd in 1836, voorzagen het vee van drinkwater tot de jaren zestig van de vorige eeuw.

Hans Haage

HEDEN EN TOEKOMST VAN HET WADDENGEBIED

KG Oostfriesland Bild, Aurich

Niets is zeker, behalve verandering

Zoals gezegd zijn veranderingen in het cultuurlandschap van de Wadden niets nieuws. Transformatie is inherent aan de 3000-jarige geschiedenis van dit gebied. Landschap en cultuur hebben zich altijd weten aan te passen aan veranderingen en nieuwe ontwikkelingen en het erfgoed is bewaard gebleven. Het is precies dit aanpassingsvermogen dat dit gebied, met een van de oudste cultuurlandschappen ter wereld, zo bijzonder maakt. Hier is zichtbaar hoe het landschap door de wisselwerking tussen mens en omgeving is geworden tot wat het nu is. Het huidige landschap laat alle facetten van deze wisselwerking duidelijk zien en is door zijn weidsheid en inrichting bovendien onvoorstelbaar mooi.

Door de invoering van het Europese landbouwbeleid (een halve eeuw geleden) is de landbouw veel intensiever en gespecialiseerder geworden en zijn er nieuwe gewassen en landbouwmethoden geïntroduceerd. Grote delen van het cultuurlandschap zijn opgeslokt door infrastructuur en uitdijende steden. Windparken doen afbreuk aan een van de belangrijkste kenmerken van dit landschap: de weidsheid en eindeloze vergezichten. Baggerwerkzaamheden bedreigen het archeologische erfgoed op de bodem van de Waddenzee. De verwachte ontvolking van grote delen van het Waddengebied zal niet alleen een uitdaging vormen voor de sociale structuur maar ook voor de instandhouding van het landschap.

Samen staan we sterk

De instandhouding van dit unieke landschap als cultureel erfgoed voor deze generatie en toekomstige generaties vereist de inzet van nationale, regionale en lokale overheden en samenwerking met lokale belanghebbenden en bewoners.

Het goede nieuws is dat het LancewadPlan-project een strategie heeft uitgewerkt om dit landschap als gezamenlijk erfgoed, als levend historisch landschap integraal in stand te houden ²⁾.

Svend Tougaard

Moderne toeristenverblijven op het eiland Rømø.

De grensoverschrijdende samenwerking tussen Nederland, Duitsland en Denemarken met betrekking tot het cultuurlandschap van het hele Waddengebied speelt hierbij een zeer belangrijke rol. De instandhouding en verbetering van de kwaliteit van dit landschap van wereldklasse vereist uiteindelijk dezelfde benadering, waarbij de unieke waarde ervan bij een breed publiek onder de aandacht wordt gebracht. Het is dan ook enorm bemoedigend dat de regeringen van de drie Waddenlanden in de vernieuwde *Joint Declaration on the Protection of the Wadden Sea* (2010) hebben afgesproken om de instandhouding van het landschap en de cultuurhistorie van het Waddengebied tot een van hun doelstellingen te maken.

²⁾ Het eindrapport van LancewadPlan kan worden gedownload op www.lancewadplan.org

Grensoverschrijdende kennisuitwisseling

Bovendien verklaarden de ministers dat een belangrijke voorwaarde voor een goede structurele bescherming van het gebied is dat mensen in elk van de drie landen de Waddenzee als gezamenlijk ecologisch en cultureel erfgoed zien en ervaren. Er diende een trilateraal onderzoeksplatform te worden opgezet, dat meer nadruk moest leggen op grensoverschrijdende samenwerking en een interdisciplinaire filosofie.

'De Integrale Kennisagenda van de Waddenacademie' (2009) noemt een aantal onderzoeksterreinen die essentieel zijn voor een goed begrip van het culturele erfgoed van het Waddengebied. De volgende vragen moeten worden beantwoord:

- Wat zijn de sterkten en zwakten van de bestaande kennis-systemen met betrekking tot de cultuurgeschiedenis? Welke maatregelen leiden tot meer kwaliteit, meer toezicht en betere toegankelijkheid van informatie en kennis? Hoe kunnen deze kennisystemen ons helpen om bij te houden of het Waddenerfgoed achteruitgaat?

Johannes Ey

- Welke best practices zijn geschikt of moeten worden ontwikkeld voor het behoud en een zinvolle ontwikkeling van het Waddenerfgoed in termen van archeologie, cultuurlandschap en bebouwde omgeving?

Het beantwoorden van deze vragen vereist een benadering waarin de archeologie, sociaal-economische geschiedenis, ideeëngeschiedenis, cultuurgeschiedenis, economie en historische antropologie allemaal een rol spelen.

Best gemonitorde en best begrepen kuststelsysteem

De Waddenacademie heeft de ambitie het Waddengebied te (laten) ontwikkelen tot een kraamkamer voor breed toepasbare, integrale kennis over duurzame ontwikkeling van een kustgebied, waar natuur- en cultuurwaarden centraal staan en een dragend onderdeel vormen van de lokale en regionale economie. Het gebied ontwikkelt zich tot een ontmoetingsplaats voor wetenschappers uit binnen- en buitenland, bestuurders, beleidsmakers en beheerders. Samen zoeken zij op basis van interdisciplinaire kennis duurzame en innovatieve oplossingen.

In 2020 vormt het trilaterale Waddengebied het best gemonitorde en best begrepen kuststelsysteem in de wereld.

Dijkprofiel uit de 12^e- 13^e eeuw in Otterndorf, Land Hadeln.

”... Levend in hutten gebouwd op de gekozen plekken, lijken zij op zeelieden in schepen als het water het omringende land bedekt, maar op schipbreukelingen als het getij zich heeft teruggetrokken ... En dit zijn de rassen die, als ze nu overwonnen worden door de Romeinse natie, zeggen dat ze vervallen tot slavernij! Het is maar al te waar: Het lot spaart de mens bij wijze van straf.”

Plinius de Oudere (23-79 n.Chr.),
Romeins natuurwetenschapper en legercommandant.

